

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी
योजना व निर्मल भारत अभियान कार्यक्रम
एकत्रितपणे राबविण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग,
शासन निर्णय, क्रमांक:संकीर्ण २०१२/प्र.क्र २०३ /पापु-१६
मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.
दिनांक - २७ ऑगस्ट, २०१२.

- वाचा : १) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, शासन निर्णय, क्रमांक:संकीर्ण २०१२/प्र.क्र ५७ /पापु-१६
दि.२९ फेब्रुवारी २०१२.
२) ग्रामविकास मंत्रालय, केंद्रशासन यांच्या महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमीबाबत
सुधारीत सुचना दिनांक ७ जुन २०१२
३) केंद्रीय पेयजल व स्वच्छता मंत्रालय यांनी निर्मल भारत अभियान च्या जूलै, २०१२ मध्ये
निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचना.

प्रस्तावना :-

केंद्र शासनाच्या ग्रामीण विकास मंत्रालयाने दिनांक ३० सप्टेंबर, २०११ च्या अधिसूचनेनुसार
महात्मा गांधी ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम, अनुसूची १, परिच्छेद १(IX) अंतर्गत हाती
घ्यावयाच्या कामांमध्ये स्वच्छता सुविधांचा समावेश केला आहे. या अनुषंगाने ग्राम विकास
मंत्रालयाने www.nregs.nic.in या वेबसाईटवर मार्गदर्शन सूचना दर्शविलेल्या आहेत. त्यानुसार
संपूर्ण स्वच्छता अभियाना अंतर्गत बांधण्यात येत असलेल्या वैयक्तिक शौचालय, अंगणवाडी,
शालेय व सार्वजनिक स्वच्छतागृहाच्या बांधकामातील अकुशल व कुशल मजुरीचा मर्यादित खर्च
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेमधून करण्याबाबत संदर्भ क्र.१ चा शासन निर्णय
निर्गमित करण्यात आला आहे. संदर्भ क्र. २ व ३ अन्वये केंद्र शासनाने याबाबत सुधारीत सुचना
निर्गमित केल्या आहेत. यानुसार सुधारीत सुचना निर्गमित करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन
होता.

शासन निर्णय:-

केंद्र शासनाच्या निर्देशानुसार निर्मल भारत अभियान कार्यक्रमांतर्गत बांधण्यात येत
असलेल्या वैयक्तिक शौचालय, अंगणवाडी, शालेय व सार्वजनिक स्वच्छतागृहाच्या बांधकामातील
अकुशल व कुशल मजुरीचा मर्यादित खर्च महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेमधून
करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. याबाबत संदर्भ क्र.१ शासन निर्णय अधिक्रमित करण्यात येत
आहे.

सदर स्वच्छता सुविधांची कामे जिल्ह्याच्या निर्मल भारत अभियानाच्या मंजूर प्रकल्प
अंमलबजावणी आराखड्यामध्ये समाविष्ट असणे आवश्यक आहे. मात्र ही अट इंदिरा आवास
योजनेंतर्गत निर्मल भारत अभियानातून बांधावयाच्या वैयक्तिक शौचालयास लागू राहणार
नाही. इंदिरा आवास योजनेतील प्रत्येक लाभार्थीला घरासोबत, वैयक्तिक शौचालयासाठी अनुदान व
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत मजुरी अनुज्ञेय राहिल. वरील कामांसाठी
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेमधून अकुशल व कुशल मनुष्यबळासाठी
करावयाचा मजुरीचा खर्चाबाबतचे विवरण पुढील तक्त्यात दिले आहे.

अ.क्र.	स्वच्छता सुविधा	MGNREGS अंतर्गत मनुष्यबळ मर्यादा	
		अकुशल	कुशल
१	वैयक्तिक शौचालय (SC,ST किंवा BPL)	२०	६
२	अंगणवाडी स्वच्छता गृह	१०	३
३	शालेय स्वच्छता गृह	२५	८
४	सार्वजनिक स्वच्छता गृह (१० युनिट)	२५०	८५

वैयक्तिक शौचालयासाठी महात्मा गांधी ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत रु.४५००/- खर्च अनुज्ञेय राहिल.उपरोक्त मनुष्यबळासाठी महात्मा गांधी ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत उपलब्ध करून देण्यात येणारा निधी हा निर्मल भारत अभियानातून उपलब्ध करून देण्यात येणा-या निधी व्यतिरिक्त असेल.

निर्मल भारत अभियानामधील घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना एकत्रितपणे राबविण्याबाबत केंद्र शासनाचे निर्देश आहेत,याबाबत तपशीलवार सुचना स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

२) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनांतर्गत करण्यात येणाऱ्या

बांधकामासाठी बंधनकारक अटी व शर्ती (बाबी) :-

- १) ग्राम सभेची शिफारस व ठराव असणे आवश्यक आहे.
- २) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनांतर्गत करावयाच्या कामासाठी जांबकार्डधारक मजुरांची नेमणूक करण्यात यावी.
- ३) मजूर उपस्थितीची नोंद ग्रामसेवक / ग्रामरोजगार सेवक यांच्या मार्फतच घेणे आवश्यक आहे.
- ४) मजुरीचे प्रदान बँक/टपाल कार्यालयाद्वारे करण्यात यावे.
- ५) या योजनेंतर्गत कंत्राटदार/ठेकेदार यांची नेमणूक अथवा यंत्रसामुग्री यांचा वापर करण्यात येऊ नये.
- ६) वैयक्तिक शौचालय बांधकामासाठीचे अकुशल काम लाभार्थीने स्वतः करावयाचे असून तो जांबकार्डधारक असावा.
- ७) संपूर्ण स्वच्छता अभियानांतर्गत यापूर्वी लाभ घेतलेल्या कुटुंबांना या योजनेत सहभाग घेता येणार नाही.
- ८) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अंतर्गत केलेल्या अकुशल व कुशल कामाची नोंद MIS वर घेणे बंधनकारक आहे. निर्मल भारत अभियान व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत एकत्रितपणे घेणा-या कामाची भौतिक व आर्थिक माहिती , ऑनलाइन नोंद करण्याची दक्षता घ्यावी.
- ९) सदर कामाचे सामाजिक अंकेक्षण अनिवार्य असल्याने अकुशल व कुशल कामावरील खर्चाची सर्व प्रमाणके / पावत्या सामाजिक अंकेक्षणासाठी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

३) स्वच्छता सुविधांचे नियोजन, अंमलबजावणी व सनियंत्रण करण्याच्या दृष्टीने खालील प्रमाणे कार्यवाही करावी.

अ) नियोजन:-

- १) वैयक्तीक शौचालय, अंगणवाडी, शालेय व सार्वजनिक स्वच्छतागृहांचे महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत करावयाच्या कामांकरीता महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे नियम लागू राहतील.
- २) वैयक्तीक शौचालयाचा लाभार्थी हा दारिद्र्य रेषेखालील असावा. तसेच तो स्वतः जांबकार्डधारक असून त्याने स्वतः बांधकामावरील अकुशल भागावर काम करावे.
- ३) वैयक्तीक शौचालयाच्या जोत्यापर्यंतच्या (Upto Plinth) बांधकामासाठी लागणारे कुशल व अकुशल मनुष्यबळ हे संपूर्णपणे महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतून उपलब्ध करून घ्यावे.
- ४) वैयक्तीक शौचालयाच्या मागणीकरीता लाभार्थ्याने सोबतच्या प्रपत्रात (प्रपत्र-अ) ग्रामपंचायतीस अर्ज सादर करावा. शालेय स्वच्छतागृहाकरीता मागणीचा प्रस्ताव शाळा व्यवस्थापन समितीने ग्राम पंचायतीकडे सादर करावा. अंगणवाडी स्वच्छतागृह, व सार्वजनिक स्वच्छतागृह बांधकाम करण्याकरिता ग्रामपंचायतीने प्रस्ताव सादर करावा.
- ५) जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन यानी निर्मल भारत अभियानामध्ये मंजूर प्रकल्प आराखड्यामध्ये ग्रामपंचायतीसाठी मंजूर एकुण वैयक्तीक शौचालयांची संख्या संबंधित ग्रामपंचायतींना कळवावी. प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर त्या प्रस्तावांना ग्राम सभेची मान्यता घेऊन, ग्रामपंचायतीने मान्य संख्येपर्यंत वैयक्तीक लाभार्थ्यांची यादी अंतिम करून महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत करावयाच्या कामांसाठीच्या मंजूर प्रकल्पशेल्फमध्ये समावेश करावा.
- ६) वैयक्तीक शौचालय, अंगणवाडी, शालेय व सार्वजनिक स्वच्छतागृहांचे बांधकामासाठी आराखडे व संकल्पचित्रे निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंत्यानी करावीत. तथापि वैयक्तिक कुटुंब शौचालय बांधकामासाठी, पेयजल व स्वच्छता मंत्रालयाने निर्धारित केलेल्या टाइप डिझाइन (Type Design) नुसार अंदाजपत्रक असणे आवश्यक आहे. तसेच एकत्रित तांत्रिक मान्यता ही एकत्रित प्रशासकीय व वित्तीय मान्यतेप्रमाणे देण्यात यावी.
- ७) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अंतर्गत करावयाच्या बाबी व निर्मल भारत अभियानांतर्गत करावयाच्या बाबी यांचे एकत्रीत अंदाजपत्रक (कामनिहाय) करण्यात यावे. यामध्ये दोन्ही कार्यक्रमांच्या बाबी स्वतंत्रपणे दर्शविण्यात याव्यात, जेणेकरून कोणत्याही बाबीची पुनरावृत्ती होणार नाही.
- ८) वैयक्तीक शौचालय, अंगणवाडी, शालेय स्वच्छतागृह व सार्वजनिक स्वच्छतागृह यांच्या बांधकामांना प्रशासकीय व तांत्रिक मान्यता निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अधिकारी व अभियंते यांनीच द्यावी.

ब) अंमलबजावणी :-

- १) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेमधील तरतुदीनुसार अकुशल व कुशल मनुष्यबळासाठी करावयाचा खर्च हा यासाठीचा भौतिक घटक (Material Component) समजण्यात यावा, यानुसार वैयक्तीक शौचालयाच्या बांधकामात याप्रमाणे समावेश करावा.
- २) जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन कडून ग्रामपंचायतींना इतर संबंधित कामे करण्यासाठी तसेच वैयक्तीक शौचालयाच्या बांधकामाकरिता लाभार्थ्यांना प्रोत्साहन अनुदान देण्यासाठी केंद्र व राज्य हिस्सा संबंधित ग्रामपंचायतींना देण्यात येईल.
- ३) निर्मल भारत अभियान व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत झालेल्या कामांचे मुल्यांकन मोजमाप पुस्तकात स्वतंत्रपणे नोंदविण्यात यावे. यासाठी निर्मल भारत अभियान व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना एकत्रिकरण (Convergence) अंतर्गत एकाच मोजमाप पुस्तिकेचा वापर करण्यात यावा.

४) दोन्ही योजनांतर्गत झालेल्या कामाचे मोजमाप व पूर्णत्वाचे दाखले निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंता यांनी करावी.

क) महत्वाच्या बाबी :-

१) या अंतर्गत करावयाच्या कामांकरीता महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत मोठ्या प्रमाणात कुशल व अकुशल मनुष्यबळ लावण्यात येणार असल्याने कामाच्या खर्चात बचत होणे अपेक्षित आहे. तरी सदर बचतीतून कामाची गुणवत्ता व दर्जा यात सुधारणा करण्याबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांचे स्तरावरून योग्य नियोजन करण्यात यावे.

२) या अंतर्गत उपलब्ध करून द्यावयाच्या स्वच्छता सुविधा या निर्मल भारत अभियानांतर्गत मंजूर झालेल्या फक्त नव्याने हाती घ्यावयाच्या कामांसाठीच लागू राहतील. यात सध्या चालू असलेल्या कामांचा समावेश करता येणार नाही. तथापि जिल्हा वार्षिक योजनेच्या नाविन्यपूर्ण योजनेंतर्गत शाळांमध्ये स्वच्छतागृहांच्या बांधकामातील अकुशल व कुशल मजुरीचा मर्यादित खर्च महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेमधून करता येईल.

३) स्वच्छता सुविधांचे बांधकाम करतांना महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी व संपूर्ण स्वच्छता अभियानांतर्गत देण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सुचनांचे पालन करण्यात यावे.

४) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत करावयाच्या कामासाठी कुशल मनुष्यबळ लावतांना साहित्य हिस्सा हा या कामातील सदर योजनेंतर्गत झालेल्या खर्चाच्या ४०% पर्यंत मर्यादित राहील याची दक्षता घ्यावी.

ड) सनियंत्रण व अहवाल :-

निर्मल भारत अभियान व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत कामाच्या प्रगतीची जबाबदारी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहिल.

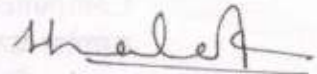
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना व निर्मल भारत अभियानांतर्गत स्वच्छता सुविधा निहाय करावयाच्या कार्यवाहीचा तपशील सोबतच्या प्रपत्र ब मध्ये दर्शविला आहे.

सदर शासन निर्णय रोजगार हमी विभाग यांच्या अनौपरिक संदर्भ क्र.३८२/२०१२ दि.१४.८.२०१२ अन्वये प्राप्त सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

सदर शासन निर्णयाचा संकेतांक २०१२०१८१६५८१९७७२८ आहे.

(शेला ए.)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :-

मा.राज्यपाल यांचे खाजगी सचिव

मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव.

मा. मंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांचे खाजगी सचिव.
मा. राज्यमंत्री (पाणी पुरवठा व स्वच्छता) यांचे खाजगी सचिव.
मुख्य सचिव मंत्रालय, मुंबई.
सर्व अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव,मंत्रालयीन विभाग,मुंबई.
महासंचालक माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय,मंत्रालय,मुंबई.
सदस्य सचिव,महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण,मुंबई.
संचालक,भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा,पुणे
विभागीय आयुक्त, सर्व
आयुक्त महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना महाराष्ट्र, नागपूर
जिल्हाधिकारी,सर्व
मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व
उपायुक्त (विकास), सर्व
उपसचिव तथा प्रकल्प संचालक, सुधारणा सहाय्य व प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष
संचालक, पाणी व स्वच्छता सहाय्य संस्था, बेलापुर
उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व कार्यासने.
निवड नस्ती पापु-१६

प्रपत्र "अ"

(महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना व निर्मल भारत अभियानयांच्या संयुक्त विद्यमानांतर्गत वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामासाठी अर्जाचा नमुना व वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामांतर्गत अकुशल कामाच्या मागणीबाबत)

प्रती, सरपंच, ग्रामपंचायत _____ तालूका _____ जिल्हा _____	प्रती, कार्यक्रम अधिकारी, तालूका _____ जिल्हा _____
---	--

दि. _____ अर्जाचा सांकेतांक _____ (कार्यालयीन वापरासाठी)

विषय : महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना व निर्मल भारत अभियानयांच्या संयुक्त विद्यमानांतर्गत वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामासाठी अर्जाचा नमुना व वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामांतर्गत अकुशल कामाच्या मागणीबाबत.

महोदय/महोदया,

महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना व निर्मल भारत अभियानयांच्या संयुक्त विद्यमानांतर्गत माझ्या निवासस्थानी वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामासाठी मी विनंती अर्ज करु इच्छितो/इच्छिते. याबाबतचा सविस्तर तपशिल खालीलप्रमाणे.

- माझ्या निवासस्थानी वैयक्तिक शौचालयाची मजंूर झाल्यास त्याचा मी व माझे कुटुंब नियमित वापर करुन शौचालयाची योग्य रितीने स्वच्छता व निगा घेऊ.
- मी दारिद्र रेषेखाली येतो.
- मी राहत असलेल्या घराच्या जागेचा खासरा/भूखंक क्र. _____ हा आहे.

अर्जदाराची सही/डाव्या हाताच्या अंगठ्याचा ठसा

प्रपत्र ब

अ.क्र.	स्वच्छता सुविधा	मागणी	प्रशासकीय मान्यता	तांत्रिक मान्यता	अकुशल मजूर		कुशल मजूर		मजुरी भांडवल गुणोत्तर (Labour Capital Ratio)	*म.ग.रा.रो.ह. योजनेतर्गत समाविष्ट करावयाच्या संभावित बाबी	शेरा
					एकूण मनुष्य दिवस	दर (रु.)	प्रदान	एकूण मनुष्य दिवस	दर	प्रदान	
1	वैयक्तिक शौचालय	वैयक्तिक लाभार्थी	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अधिकारी	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंता	20	145/-	हजेरीपत्रकाद्वारे (Muste-Roll)	6	जिल्हा दर सुचीनुसार	प्रमाणकाद्वारे (By Voucher)	वैयक्तिक शौचालयाचे जलपापूर्यतचे (Up to Plinth Level) बांधकाम शोष खंड्यासर
2	अंगणवाडी स्वच्छतागृह	सरपंच	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अधिकारी	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंता	10	145/-	हजेरीपत्रकाद्वारे (Muste-Roll)	3	जिल्हा दर सुचीनुसार	प्रमाणकाद्वारे (By Voucher)	खोदकाम, पायातील कॅक्रीट, चिटाचे बांधकाम, कॅक्रीट स्लेव, कॅक्रीटचे लाटी काम
3	शालेय स्वच्छतागृह	शाळा व्यवस्थापन समिती	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अधिकारी	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंता	25	145/-	हजेरीपत्रकाद्वारे (Muste-Roll)	8	जिल्हा दर सुचीनुसार	प्रमाणकाद्वारे (By Voucher)	खोदकाम, पायातील कॅक्रीट, चिटाचे बांधकाम, कॅक्रीट स्लेव, कॅक्रीटचे लाटी काम
4	सार्वजनिक स्वच्छतागृह (10 युनिट)	सरपंच	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अधिकारी	निर्मल भारत अभियानांतर्गत प्राधिकृत अभियंता	250	145/-	हजेरीपत्रकाद्वारे (Muste-Roll)	85	जिल्हा दर सुचीनुसार	प्रमाणकाद्वारे (By Voucher)	खोदकाम, पायातील कॅक्रीट, दगडी बांधकाम, चिटाचे बांधकाम, कॅक्रीट स्लेव व विम, सिमेंट जिलावा (Plaster), मालीचा भराव

*टिप- स्वच्छता सुविधांसाठी महत्त्वा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत समाविष्ट करावयाच्या बाबी या मार्गदर्शक असून जिल्हानिहाय नमुना आराखडा (Type Plan) व अंदाजपत्रकानुसार प्रत्यक्ष कार्यवाही करण्यात यावी. महत्त्वा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत सुरुवातीचा बांधकामाचा भाग पूर्ण झाल्यानंतर आवश्यकतेनुसार निर्मल भारत अभियानांतर्गत कुशल व अकुशल मजूर लावून काम पूर्ण करण्यात यावे. निर्मल भारत अभियानांतर्गत हाती घेण्यात येणाऱ्या बाबींसाठी सदर योजनेचा दर लागू राहील.